

Modla Zsuzsanna
Recenzió Papp Richárd *Van-e zsidó reneszánsz?* című munkájáról

Az alábbiakban Papp Richárd kulturális antropológus *Van-e zsidó reneszánsz?* címet viselő esettanulmány-gyűjteményének recenzióját igyekszem papírra vetni. Reményeim szerint, soraim egyszerre adnak majd néminemű betekintést ezen irodalomba – még ha nem is az egyes fejezetek rezüméi segítségével –, s egyszersmind valamiféle kommunikációt is megkísérelnek a szöveggel.

Az alábbiakban Papp Richárd kötetének lapozgatása során kelt észrevételeimet közlöm, avagy inkább reflexiókat, mert hisz aligha lehet több, amit egy egész sor tanulmány „ellenében” itt módomban nyílik elmondani. Részben, mert írásomban némi interpretáció is magában foglaltatik majd – ez elkerülhetetlen egy szöveggel folytatott (kritikai) diskurzus során –, részben mert számomra mindez az értelmezési szférán túl is fontos, s részben (és nem kevésbé) mert, véleményem szerint ily módon járok el helyesen, minden olvasónak mintegy kezébe adván a döntés jogát, mennyire tart kompetensnek jelen ismertetés megírására. Merthát kulturális antropológia szakos hallgatóként Papp Richárd tanítványa vagyok, aki érdekelt a vallásantropológia tárgyában és egyúttal észrevételei közlésében is. Bízom abban, gondolataimat nem determinálja, hogy egy tanárom könyvéről írok, abban azonban már kételkedni kényszerülök, hogy „ítéletemmel” valóban hozzájárulhatok a mű kritikai recepciójához, lévén saját kutatásaim alkalmával egyebek mellett az Ő írásai vezettek, Ő volt az, aki észrevételeivel segített munkámban. Voltaképpen jómagam is láncszemévé lettem annak a sornak, ami talán karakteresen kirajzolódik a műből, s melyben Papp Richárd respektusát és háláját, egyszersmind mestereivel – Boglár Lajossal, Rékai Miklóssal – való diszkusszióját kell látnunk. Jóleső érzés ez számomra, de kételyeimet csak fokozza az, ami saját érdekeltségeim és illetékességem együttesét illeti.

Summa summarum, az olvasót arra kérem, benyomásaim tekintetében legyen szkeptikus, írással szemben legyen kritikus; a legjobb, amit tehet, magával a könyvvel való megismerkedés – bár én mélyen hiszem, hogy mindig ezt az attitűdöt segíti „járható útra” maga a kritikai olvasat is.

Meglátásom szerint, az írás két alapvető témakör alapján vizsgálendő, egyrészt a kulturális antropológia diszciplínájának szemléletbeli, illetve módszertani sajátosságairól írottak tekintetében, másrészt a konkrét vallásantropológiai esettanulmányok tárgyában. Maga a szerző is kifejti abbéli reményét, hogy munkája a társadalomtudományi oktatási segédanyagként is használható lesz, s ezt én is megerősíteni igyekszem. Meggyőződésem, hogy a könyv nagy haszonnal forgatható azok számára, akik e tudományág iránt érdeklődnek, mert azon kevés opuszok egyikét tarthatják a kezükben, mely megkísérel némi gyakorlati útmutatást adni egy egyébiránt igen-igen empirikus diszciplínába. A klasszikusok ismerete mellett – akik közül jó néhányat felvonultat Papp, ha csak egy „bonmot” erejéig is – éppoly fontos, hogy olyan „tudás” birtokába jusson a leendő kutató, ami segítő kéz gyanánt vezeti őt a terepén. Efféle, használható, sőt használandó módszertani „kulcsok”, egyebek mellett, az általa oly érzékletesen „bozótvágo kés” metaforájaként megjelenő „munkahipotézis”, vagy a Geertz-féle „sűrű leírás”, illetve az Edmund Leach által kiválóan körbejárt „fordítási probléma” – hogy csak néhányat említsek.

Emellett, s ez már nem az általános, módszertani fejezetek körébe tartozik, tapasztalatom szerint – s jelen munkában is megfigyelhetően – a zsidóság, a judaizmus antropológiai kutatása kiválóan alkalmas arra, hogy szinte indirekt módon megismerjük a diszciplína egyik fundamentumaként számon tartott szemléletbeli sajátosságát, a „holisztikus szemléletet”. A judaizmus „puzzle-szerű” világában, amint erre a vallásértelmező Donin is

rámutat, semmi sem értelmezhető sui generis, ily módon a legmegfelelőbb aspektus az antropológiáé. Ebben a témában a kutatónak par excellence lehetősége nyílik arra, hogy a valóság, a „terep” által vezetődjön rá az elmélet eszenciájára, s ennél talán nem is kívánhat többet egy magát empirikusnak definiáló részdiszciplína.

Zsidósággal foglalkozni, ezen témában olvasni egyszersmind „szórakoztató” is – s így a tudományt már ismerők számára is ajánlatos a jelen könyvvel való ismerkedés –, mert ez a kultúra még mindig nagyon „egzotikus” számunkra, nem pusztán a zsidóság életét átszövő parancsolatok miatt, de akár az összetett és nagyon sokféle identitás-variációk okán is, melyekkel alighanem minden egyes individuum rendelkezik. Mi, a jelenkor magyarországi kutatói, akik néhány szerencsés kivételtől eltekintve csak álmodozhatunk a nagy elődök hemingway-i kalandjairól, még mindig – kis eufemizmussal – bizalommal lehetünk a zsidóság iránt, őket és velük kutatva kívül szakadhatunk az általunk megélt téren és időn, s egy másik világ részeseivé válhatunk. Erről kiváló ízelítővel szolgál Papp Richárd a zsidó terek illetve a zsidó idő-szemlélet tárgyalásakor.

A kultúra éppen eme egzotikus jellegéből adódóan valóban igényli az antropológia sine qua nonjaként, illetve differencia specifikájaként számon tartott „résztevé megfigyelést”. Ahogy Robert Capára a készülő fotó milyensége, mi a megírandó tanulmány hitelessége okán akarunk közel kerülni tárgyunkhoz, az emberhez. Amint Malinowskitól vagy Sol Taxtól egészen Geertzig minden „nagytól” megtudhattuk: a sikeres ábrázolás kulcsa, azaz a saját életükről való elképzeléseik minél hívebb tolmácsolása lehetetlen az életükben való bizalmas részvétel nélkül. E kritikai esszé is arra világít rá: az antropológiai kutatás, majd az azt követő írásmű, ígéretéhez híven valóban képes rá, hogy „élménytávoli világokat” recepcionálhatóvá tegyen. Az etnográfia voltaképpen maga a terep veti papírra, ha jó a kutató, benne maguk a közösség tagjai interpretálják önmagukat, ezzel redukálván a „spekuláció” terét. (Ezt itt is észre kell vennünk, ebben a tanulmánykötetben majd’ mindent maguktól az adatközlőktől tudunk meg, még akár olyan objektív tényeket is, mint az a társadalomtörténeti háttér, melynek megléte nélkül fel sem merülne a zsidó vagy más kulturális „reneszánsz”).

Persze ne ringassuk magunkat abba a „pozitivistá” ábrándba, hogy az antropológus tökéletesen objektív lehet munkája során. Egyetlen interpretáló tudomány sem nevezheti magát objektívnak, ad absurdum, egyes vélekedések szerint, még tudománynak sem, s az antropológus már a témaválasztással „belekerül” a munkájába, de az antropológusok mindig is amolyan „vallomásféléket” írtak, Lévi-Strauss szerint legalábbis. Ez a munka sem mentes vallomásoktól, ami a szerző személyét illeti. Áthatja, átszövi a szakmája, a mesterei, a vallás, a zsidóság iránt érzett tisztelete, szeretete és alázata. Adatközlőinek mondatai néhol oly megindítóak, hogy már ezért, valamint a fent említett szerzői attitűdért érdemes kézbe venni a könyvet, mert példaértékű és elgondolkoztató. Erénye mindazonáltal, hogy írásában törekszik mentes maradni a részrehajlástól – bár témája nem is oly kényes, hogy ez valójában felmerülhetne – a szerző szemléletmódjában a kulturális relativizmus következetes betartása érvényesül.

A kutató talán akkor jár el helyesen, ha írása kezdetén a lehető legadekvátabb módon tisztázza ama célt, ami munkáját indukálta. Papp Richárd célja – egy mai magyar zsidó közösség életéről való olvasat adása, illetve egy fiatal társadalomkutatóról való kép megrajzolása – szerény, ennek megfelelően „elvárási horizontunkat” maradéktalanul ki is tölti, sőt a dolgozat, mivel egy képzeletgazdag, kreatív kutatás, továbbá a terepen eltöltött hosszú, áhítatos munka eredményeképpen született, némiképp túl is lép ezen. Az egyébiránt nagyon informatív, számos szakirodalmat felvillantó munka, mely ez okból arra is képes, hogy mintegy megvédje az „antropológus szakma” becsületét azon becsmérő támadásokkal szemben, miszerint az antropológus semmit sem tesz, csupán „járkál valahová, nézelődik, lehetőségeihez mérten összebarátkozik emberekkel, majd ír valamit, hogy aztán, mint

valamely filantróp, mennybe menjen a kisebbségekért tett erőfeszítéseitől”, tehát ezen pozitívuma mellett képes lépéseket tenni a „hitvallásban” rögzítettek szellemében is, miáltal a sötétségbe fényt csempész.

Ha az olvasó is akarja, alkalma nyílna arra, hogy a könyv révén együtt éljen a zsidósággal, mert az antropológia képes arra, hogy az adott kultúrát, mint individuumok halmazát hozza közel(ebb). Papp Richárd antropológusként a mikroközösségek vizsgálatát tartja tárgyának, bennük a hús-vér emberekkel, társadalmi terepként „a tanulás, a barátság” feltételei között megtalált mélyen emberi viszonyra, a kutató és a kutatott közötti interakcióra bízva mindent

Az írás – melynek nyelve Malinowski tanítása szerint közérthető kell legyen, s melynek megléte Papp esetében arról árulkodik, hogy a szerző nem valami „önjelölt próféta”, hanem sokkal inkább „felvilágosító” – betölti azt a szerepet, amire született. Mert a szerző által megvallottan erre született: mind az egyre szélesedő strukturális egységei, tematikus határai, azaz vizsgálódási kérdéskörök, mind pedig a kisebbek, vagyis egyes mondatai és idézetei, jelzői és meghatározásai továbbgondolásra ösztönzik az olvasót. Azt hiszem, semmi sem lehet annyira fontos, mint „az egészséges szkepszisre, önálló véleményalkotásra” nevelő olvasás, avagy az a kritikai attitűd, azok a diszkussziók és polémiák, reflektálások és elmélkedések egy adott műről, amik arra hivatottak, hogy tökéletesítsék az embert. „Sem a tudós, sem a tudomány nem kergetheti azt az illuzórikus célt, hogy válaszai véglegesek és cáfolhatatlan igazság van a birtokában”. Szerintem Papp Richárd távolról sem gondolja ezt, s munkája valóban kiválóan alkalmas egyfajta kiindulópontnak lenni, jó alap s igen szuggesztív.

A kulturális antropológia tapasztalati tudását gyakran illetik a „nem eléggé reprezentatív” jelzővel, a fentiekben részletezett kutatási jellege okán. Az antropológus valóban távol igyekszik tartani magát az általánosításoktól, tudván: ez a metyege a nyitott gondolkodásnak. Ám kutatása során, vagy munkahipotézisei által, s utóbb az írás fázisában pedig képes kell legyen a témák rendezése segítségével mélyebb összefüggések, általános jelenségek feltárására is (ez egyebek mellett Boas óta kötelessége is). A „zsidó reneszánsz”-könyvben is találunk erre példát: a Szombatnak szentelt figyelem segíti az indukciót, mert ez az ünnep betekintést képes nyújtani a zsidóság heterogenitásába. Azzal a meggyőződéssel kapcsolatban, hogy az antropológia igenis megbízható, hiteles és helyet érdemel(ne) egy „interdiszciplinális összefogásban”, csak a magam tanúságára hivatkozhatom: midőn egy egészen más zsidó közösséget, egészen más aspektusból vizsgáltam, mégis számtalan pontban egybecsengenek tapasztalataim a Papp Richárd által levont következtetésekkel.

A tanulmányok szerkezeti sajátosságát tekintve más jegyek is kiemelendők. A témáikban igen szerteágazó írások, melyek egyszerre szólnak az antropológia releváns kérdéseiről, úgymint az adaptáció problémája, s egyszerre a judaizmuséről, a zsidóságéről is, a parancsolatok betartásának fontosságáról, vagy éppen a nő – nem kevésbé elhanyagolható – szerepéről, olyan formában jelennek meg, mely az állandó utalások és reflektálások miatt a Biblia szerkezetét, valamint a múlt és jelen zsidóságának permanens dialógusát fejezi ki, bár nem szeretném eltúlozni benyomásom pátoszát és eredetiségét.

Végezetül, bár újra és újra figyelmeztetek, ahogy Popper szokott volt: „ne higgyék egyetlen szavamat sem”, annyit említenék meg, s ezzel mind a tudomány, mind ezen tanulmány-kötet előtt kívánok tisztelegni, hogy „magunkfajta” emberek megmutatása, megszólaltatása valóban olyan falak áttörésére képes, hogy már-már elhisszük Václav Havelnak, „egyetlen globális civilizációban élünk”, s „bizonyos értelemben e civilizáció alatt nyugszik minden kultúra, nép, vallási világ, történelmi hagyomány és történelmileg kialakult attitűd”. Szeretni való és egyszersmind nevelni tudó könyv ez, „szereplőinek” elbeszélései által együtt utazhatunk velük térben és időben is, a szerző pedig mindent megtesz, hogy

közelebb kerülünk a zsidóság értéséhez és megértéséhez, történelmi, teológiai magyarázataival éppúgy, mint irodalmi példái segítségével.

Természetesen lehetünk róla jó vagy kevésbé jó véleménnyel, de elvitathatatlan érdemét látnunk kell: egy sokak számára kevésbé ismert kultúrát, egy sokak számára kevésbé ismert tudomány segítségével prezentál, egy morális cél szolgálatában. Épp ezért is szeretném hinni, az ilyen és ehhez hasonló írások olvasása segítséget nyújt abban, hogy előítéleteinktől megszabadulva, rákényszerülvén a dolgok újfajta szemlélésére, tegyünk valamit a sztereotípiák által előállt előítéletes, negligáló, diszkriminatív szemlélet és magatartás ellen. (Vagy, ha ebben reménykedni nem is vagyok elég optimista, megelegednék azzal is, ha példának okáért a zsidó idő-felfogásról írottak többek által ismerté válnának, s ily módon csökkentenék azok számát, akik azzal a bornírt kérdéssel szeretik provokálni a „világot”, hogy miért kell annyi filmet forgatni a Holocaustról...).

Modla Zsuzsa, kulturális antropológus egyetemi hallgató (ELTE), lapunkban ez első írása.